

dan neşredilen (Beirut 1406/1986) eş-Şülâsiyyât'ta (s. 45-48) ve Eşref b. Abdürrahîm tarafından yayımlanan (Beirut 1407/1987) eş-Şülâsiyyât fi'l-hadîsi'ne-nebevî'de (s. 119-123) yer almaktadır. Eserdeki "rubâî" hadislere dair müellifi meçhul yirmi üç varaklık bir risâle Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir (Cârullah Efendi, nr. 282). Bunlardan başka eserle ilgili şu çalışmalar vardır: 1. *Fezâ'ilü'l-kitâbi'l-Câmi'*. Ebül-Kâsım Ubeyd b. Muhammed b. Abbas el-İsirdî (ö. 692/1293) tarafından yazılan, *el-Câmi'*in özelliklerine ve râvilerinin durumlarına dair on varaklık bu araştırmanın tek yazması Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi'nde mevcuttur (İsmail Saib Sencer, nr. 2167). 2. *el-Ehâdîşü'l-mustağrabetü'l-vâride fi'l-Câmi'i's-şahîh li't-Tirmizî*. VIII. (XIV.) yüzyılda yaşamış olan Ahmed b. Alâî eş-Şâfi'ye ait bu çalışmanın bilinen tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Şehid Ali Paşa, nr. 353, 177 varak). 3. *el-İmâmü't-Tirmizî ve'l-muvâzenetü beyne Câmi'ihî ve beyne's-Şahîhayn*. Nüreddin İtr tarafından doktora tezi olarak hazırlanan bu eser mukayeseli bir çalışmadır. Kitapta Tirmizî hakkında geniş bilgi verildikten sonra *el-Câmi'u's-şahîh*'in üç rivayeti *istinbat** usulleri bakımından birbirleriyle karşılaştırılmaktadır. Eser ilk defa 1970 yılında Kahire'de basılmıştır.

J. Robson'un *el-Câmi'u's-şahîh*'in rivayet zincirlerine dair araştırması (BSOAS, s. 258-270) ile eserin bir yazmasına dair A. J. Arberry'nin makalesi de (RSO, s. 315-327) anılmaya değer ilmî çalışmalardır. Nâsirüddin el-Elbânî, *el-Câmi'u's-şahîh*'in sahih rivayetlerini bir araya getirerek *Şahîhu Süneni't-Tirmizî* adıyla üç cilt halinde yayımlamıştır (Beirut 1988).

BİBLİYOGRAFYA :

Tirmizî, *el-Câmi'u's-şahîh* (nşr. Ahmed Muhammed Şâkir v.dğr.), Kahire 1356/1937, nâşirin girişi, I, 14-15, 66; Şâfiî, *İhtilâfü'l-hadîs* (nşr. Muhammed Ahmed Abdülazîz), Beirut 1406/1986, s. 165; İbnü'l-Kayserânî, *Şüratü'l-e'immeti's-sitte*, Beirut 1405/1984, s. 21, 24; Sem'ânî, *el-Ensâb*, V, 61; Hâzîmî, *Şüratü'l-e'immeti'l-hamse*, Beirut 1405/1984, s. 57; Ebül-Kâsım Ubeyd b. Muhammed b. Abbas el-İsirdî, *Fezâ'ilü'l-kitâbi'l-Câmi'*, AÜ DTCF Ktp., İsmail Saib Sencer, nr. 2167; Zehebî, *A'âmü'n-nübela'*, XIII, 270-277; a.mlf., *Tezkiretül-huf-fâz*, II, 633-635; İbn Receb, *Şerhu 'İle't-Tirmizî* (nşr. Subhî Câsim el-Humeyd), Bağdad 1396, s. 287-324; İbn Hacer, *Tehtîbü't-Tehzîb*, IX, 387-389; *Keşfü'z-zunûn*, I, 559; Ebü Zehv, *el-Hadîs ve'l-muâhaddîsîn*, Kahire 1958, s. 415-418; Brockelmann, *GAL*, I, 161-162; *Suppl.*, I, 267-269; Kettânî, *er-Risâletü'l-müsteşrafe*, s. 30-31; Mübarekfürî, *Mukaddimetü Tuhfeti'l-aḥvezi*, Kahire 1386-87/1967, I, 337-428; II, 17-30; a.mlf., *Tuhfeti'l-aḥvezi*, Kahire 1387/1967, X, 461-464; Sezgin, *İAS*, I, 154-156; Nüreddin İtr, *el-İmâmü't-Tirmizî ve'l-muvâzenetü beyne Câmi'ihî ve beyne's-Şahîhayn*, Kahire 1390/1970; *Ma'a'l-mektebe*, s. 413-415; Abdülhamîd Şânühe, *Tahricü şülâsiyyât*, Beirut 1405/1985, s. 41; M. Fuâd Abdülbâki, *Teysirü'l-menfe'a*, Kahire 1409/1988, 4. Kitap, s. 1-43; İsmail L. Çakan, *Hadîs Edebiyâtı*, İstanbul 1989, s. 68-75, 165-166; A. J. Arberry, "Notes on a Tirmizî Manuscript", *RSO*, XVIII (1940), s. 315-327; James Robson, "The Transmission of Tirmidhî's-Jâmi'", *BSOAS*, XVI (1954), s. 258-270; İbrahim Canan, "Kütüb-i Sitte İmamlarının Şartları", *İİFD*, III/1-2 (1979), s. 123-125.

İSMAİL L. ÇAKAN

CÂMIU't-TEVÂRİH

(جامع التواريخ)

Reşidüddin Fazlullah-ı Hemedânî'nin
(ö. 718/1318)

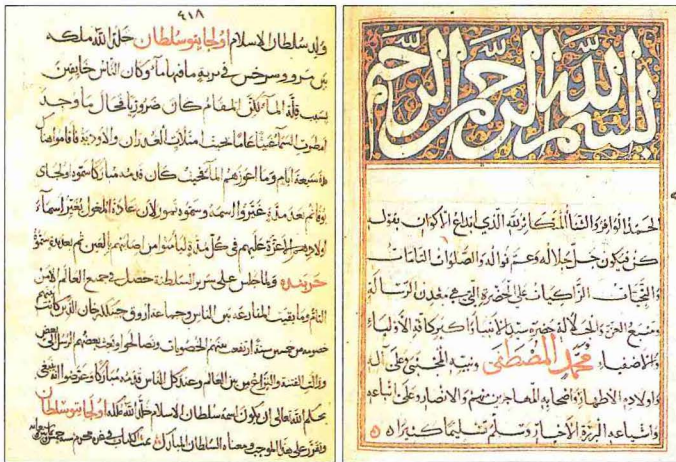
modern anlamda ilk dünya tarihi olarak
kabul edilen Farsça eseri.

Ortaçağ İslâm dünyasının yetiştirdiği seçkin devlet adamlarından, âlim ve tabiplerden biri olan Reşidüddin Fazlullah-ı Hemedânî, bu eserini İlhanlı Hü-

kümdarı Gazan Han'ın isteği üzerine yazmaya başlamıştır. İlkçağ'dan itibaren Ortaçağ Avrupası ve İslâm dünyasında birçok kişi kendi inanç, kültür ve düşüncesi doğrultusunda birtakım umumi tarihler yazmışsa da Asya ve Avrupa kıtalarındaki çeşitli kavim ve milletlerin, burarlarda kurulmuş devletlerin tarihini ilk defa tarafsız bir görüşle kaleme alan Reşidüddin olmuştur.

Orijinalinin bazı bölümleri Farsça, bazı bölümleri Moğolca yazılmış ve daha sonra kısmen Arapça'ya da çevrilmiş olan *Câmi'u't-tevârih*'in iki ayrı versiyonu vardır. 1306-1307 yıllarında tamamlanan birinci versiyonu üç cilt, 1310'da tamamlanan ikinci versiyonu ise dört cilt olarak düzenlenmiştir. Gazan Han'ın eser tamamlanmadan vefatı üzerine (1304) müellif tarihini halefi Olcaytu'ya ithaf etmeyi düşündüyse de Olcaytu bunu kabul etmedi ve eseri yine Gazan Han'a ithaf etmesini, kendisi için de ayrı bir umumi tarih yazmasını istedi. Bundan dolayı I. cilt *Târîh-i Gâzânî*, *Târîh-i Mübârek-i Gâzânî* veya *Dâstân-ı Gâzân Hân* adlarını taşır. Bu cildin birinci bölümünde Türk ve Moğol kabileleri, bunların çeşitli kolları, şecereleri, Gazan Han'ın soyu, Argun Han'ın (1284-1291) tahta çıkışı, Gazan Han'ın hanımları ve çocukları hakkında bilgi verilir. İkinci bölüm ise Cengiz Han'dan Gazan Han dönemine kadar gelen Moğol tarihinden ibarettir.

Câmi'u't-tevârih'in I. cildinin ilk bölümleri geniş çapta "Altın Defter" adındaki bir Moğol tarihine dayanmaktadır. Bu eser zamanımıza ulaşmamış, ancak 1284 tarihli Çince bir çevirisi *Sheng-Wu Ching-Cheng Lu* (kutsal savaşçının-Cengiz'in- şahsî mücadelelerinin tanıtımı) adıyla günümüze kadar gelebilmiştir. Reşidüddin I. cildi kaleme alırken eldeki kaynaklardan, Kubilay Han (1260-1294) ve oğlu Mengü Timur'un (1294-1307) salтанatları zamanındaki resmî yazışmalardan, Doğu Asya'dan gelen tüccar ve elçilerle yapılan görüşmelerden de faydalanmıştır. Moğol tarihinin başlangıcı ve Çin hakkındaki yazılarında büyük han Ögedey'in temsilcisi Bolad Ching-sang'ın verdiği bilgilere güvenmiş, Kubilay'ın seferlerini anlatırken de doğrudan Moğol ve Çin kaynaklarından istifade etmiştir. Bu kaynaklar Yuan Shih'in topografik ve kronolojik bilgilerine dayalı olması yanında birçok folklorik unsuru da ihtiva etmekteydi.

Câmi'u't-tevârih'in ilk ve son sayfaları (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 3034)

I. cildin Moğollar'la ilgili bölümünü E. M. Quatremère Fransızca tercümesiyle birlikte (*Histoire des Mongols de la Perse*, Paris 1836), diğer bazı bölümlerini de I. N. Berezin Rusça tercümesiyle beraber (*Sbornik letopisei. Istoria Mongolov, sochinenie Rashid-edina*, St. Petersburg 1858-1888) yayımlamıştır. Bu cilt G. J. E. Blochet (Leiden-London 1911) ve Karl Jahn (London 1940) tarafından da neşredilmiştir. Blochet'nin yayımladığı metin Tahran'da (1313 hş.), Jahn'ın neşrettiği metin de İsfahan'da (1336 hş.) tekrar basılmıştır. Karl Jahn eserin Abaka Han, Ahmed Teküder, Argun Han ve Geyhatu ile ilgili bölümünü 1941'de Viyana'da yayımlamış, daha sonra da ofset olarak neşretmiştir (Gravenhage 1957). I. cildin metni ve tercümesi Rus İlimler Akademisi tarafından dört cilt halinde yayımlanmıştır (1946-1960). Abdülkerim Alioğlu da *Câmi' u't-tevârîh*'in altı nüshasını karşılaştırarak İlhanlı Hükümdarı Hülâgû'dan Gazan Han'a kadar gelen kısmını Farsça orijinali ve Rusça tercümesiyle birlikte neşretmiştir (Bakü 1957). Eserin İlhanlılar devriyle ilgili kısmı neşredilirken Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndeki nüsha ile (Revan Köşkü, nr. 1518) Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan Arapça nüsha (Ayasofya, nr. 3034) dikkate alınmamıştır. Bu cildin tamamı 1960'ta Tahran'da yayımlanmıştır. Gengiz Han'dan sonraki Moğol tarihiyle ilgili bazı bölümler O. I. Smirnova tarafından Rusça'ya (*Sbornik letopisei*, Moskova-Leningrad 1952), Muhammed Sâdik Neş'et ve arkadaşları tarafından Arapça'ya (Kahire 1960), J. A. Boyle tarafından da İngilizce'ye (*The Successors of Genghis Khān*, London-New York 1971) çevrilmiştir.

Olcaitu Han'ın emriyle yazılan ve umumi tarih niteliğini taşıyan II. cildin orijinal nüshasının başına, bu cildin birinci bölümünü oluşturan, Olcaitu Han'ın doğumundan 706 (1306-1307) yılına kadar geçen dönemin bir tarihi eklenmiştir. 1312'de tamamlanan bu bölümün bir nüshası Zeki Velidi Togan tarafından Meşhed'de bulunmuştur. İkinci bölümde Hz. Âdem ile Benî İsrâil peygamberleri, Hz. Muhammed'in hayatı, Hulefâ-yi Râşidîn, Emevîler ve 1258 yılında yıkılışına kadar Abbâsîler'in tarihi anlatılır. Ayrıca Gazneliler, Selçuklular, Hârizmşahlar, Salgurlular, İsmâilîler, Oğuz Han'ın ahfâdı, Türkler, Çinliler, yahudiler, Ortaçağ'ın Germen ve Avrupalı diğer kavim-

leri, Frank imparatorları, Hindistanlılar, Buda ve Budizm hakkında bilgi verilir. II. cildin Farsça nüshası meşhur olmakla birlikte Arapça nüshaları da vardır. Avrupa, Orta Asya ve Uzakdoğu hakkında coğrafi kayıtları da ihtiva eden eserin özellikle Moğol tarihiyle ilgili bölümü değerlidir. II. cilt I. cilt kadar önemli değilse de Reşidüddin burada Moğollar'ın münasebet kurduğu bütün Asya ve Avrupa halklarının genel bir tarihini özet halinde kaleme almıştır. *Câmi' u't-tevârîh*'in bu cildinin sonunda "Zeyl-i Ebû Hâmid" adında bir bölüm yer almaktadır. Burada Ebû Hâmid b. İbrâhim adlı bir kişi, son Irak Selçuklu hükümdarı Sultan II. Tuğrul devrine (1177-1194) dair oldukça geniş bilgi vermiştir.

Câmi' u't-tevârîh'in Gazan Han ve Olcaitu dönemleriyle ilgili olayları bizzat Reşidüddin tarafından kaleme alınmış, diğer bölümler ise onun planına uygun olarak değişik bilginlere yazdırılmıştır. Meselâ Moğol tarihini, büyük Moğol hanının İlhanlı sarayındaki temsilcisi Ching-sang, Çin tarihini Li Tachi Maksun (Kamsun), Avrupa tarihini Tebriz'de bulunan hristiyan rahipler kaleme almıştır. Yazılanların doğruluğunu tahkik için de başka bilginlerden faydalanılmış, yapılan düzeltmeler ve açıklamalar esere eklenmiştir. Hindistan tarihi hakkında İlhanlı devrinde yaşayan Keşmirli bir Hin-

dû rahip bilgi vermiştir. Franklar'a dair bilgiler de Avrupalı rahiplerden elde edilmiştir. Eserde tarihî olaylar yanında çeşitli dinî inançlar ve gelenekler hakkında da önemli bilgiler verilir.

II. cildin Frank tarihiyle ilgili kısmı Fransızca tercümesiyle birlikte Karl Jahn tarafından (Leiden 1951; tıpkıbasım Tahran 1339), Gazneliler (Ankara 1957) ve Selçuklular'a (Ankara 1960) dair kısımları Ahmet Ateş tarafından, İsmâilîler, Fâtımîler ve Nizârîler'le ilgili bölümleri ise Dâniş-Padjuh ve Muhammed Debîr-i Siyâkî tarafından (Tahran 1338) yayımlanmıştır. Bu cildin Hindistan tarihi hakkındaki bölümünün özet İngilizce çevirisi *Bibliographical Index to the Historians of Muhammedan India*'nın I. cildinde neşredilmiştir (Delhi 1850, 1976). Diğer bölümler ise henüz basılmamıştır (*Câmi' u't-tevârîh*'in neşirleri için bk. Hânâbâ, II, 1491-1492). II. cildin son kısımlarının titiz bir çalışmanın ürünü olduğu anlaşılmaktadır.

Bazı kaynaklarda Reşidüddin'in coğrafyaya dair "el-mesâlik ve'l-memâlik" tarzında müstakil bir eseri olduğu kaydedilirse de diğer bazı kaynaklarda bu eser *Câmi' u't-tevârîh*'in III. cildi olarak gösterilir. *Şuverû'l-eğâlîm* adı verilen bu cildin, Moğol İmparatorluğu'nun yol sistemi, yollardaki mesafe taşları ve posta konaklama yerlerine dair bilgileri ihtiva ettiği belirtilmektedir. Ancak III. cildin bir nüshasına henüz rastlanmamıştır.

Orijinal adı *Şu'ab-ı Pençgâne* olan IV. cilt Arap, Türk, yahudi, Frank ve Çinliler'den müteşekkil devlet idaresinde söz sahibi olan beş büyük sülâlenin şecerelerini, Türk ve Moğol hanlarının aile fertlerini, yüksek rütbeli memurlarını ve ordu mevcudunu anlatan bir eserdir. Bu cilt de 1927'de Zeki Velidi Togan tarafından Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde ortaya çıkarılmıştır (III. Ahmed, nr. 2937). IV. cildin, Timurular devrinde Şâhruh Mirza'nın (1405-1447) emriyle kaleme alınan *Mu'izzü'l-ensâb* adlı esere kaynak teşkil ettiği ve asıl nüshasının diğer ciltlerden ayrı olarak Moğolca yazıldığı rivayet edilmektedir. Bu cildin bir kısmı, *Mecmû'a-i Tevârîh-i Reşîdiyye* adlı eserin içinde Nuruosmaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (nr. 3415).

Câmi' u't-tevârîh'e Hâfız-ı Ebrû tarafından yazılan zeyil, *Zeyl-i Câmi' u't-*

Câmi' u't-tevârîh'ten minyatürü bir sayfa
(*Aramca World Magazine*, XXXII/1 [New York 1981], s. 7)

tevârîh-i Reşîdî adıyla İran'da neşredilmişdir (Tahran 1350/1971).

Câmi u't-tevârîh birçok tarihçi tarafından kaynak olarak kullanılmıştır. Benâkîti'nin *Ravzatü üli'l-elbâb fi tevârîh-i'l-ekâbir ve'l-ensâb (Târîh-i Benâkîti)* adlı eseri esas itibarıyla *Câmi u't-tevârîh*'in özeti mahiyetindedir. Reşîdüddin *Câmi u't-tevârîh*'te İslâm dünyasının dışında kalan toplumlara ayrı bir uğurluğun mensupları nazarıyla bakmış ve onlara özel bir yer ayırmıştır. Bundan başka eserini sanat değeri yüksek minyatürlerle süslemiş, müesseselere ve iktisadî konulara yer vermiş ve İslâm tarih yazıcılığında yeni bir çığır açmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Reşîdüddin, *Kitâb-ı Târîh-i Mübârek-i Gâzânî: Dâsîtan-ı Gâzân Han* (nşr. Karl Jahn), London 1940; a.m.f., *Câmi u't-tevârîh* (nşr. Ahmed Ateş), Ankara 1960, II, 5. cüz (Selçuklular Tarihi), III. seri nr. 6, nâşirin mukaddimesi, s. 5-26; E. Blochet, *Introduction à l'histoire des Mongols de Fadl Allah Rashid ed-Din*, Leiden 1910; M. Şemseddin [Günaltay], *İslâm'da Târîh ve Müverrihler*, İstanbul 1339-42, s. 298-309; Sarton, *Introduction*, III, 970-971; Hânâbâ, *Fihrist*, II, 1491-1492; H. M. Elliot, *Bibliographical Index to the Historians of Muhammedan India*, Delhi 1976, I, 1-69; B. Gray, *The World History of Rashid al-Din*, London 1978; a.m.f., "An Unknown Fragment of the 'Jami al-Tawarikh' in the Asiatic Society of Bengal", *Ars Orientalis*, I, Washington 1954, s. 65-75; Barthold, *Türkistan*, s. 46-50; E. G. Browne, "Suggestions for a Complete Edition of the Jami u't-Tawarikh of Rashid u'd-Din Fadlullah", *JRAS* (1908), s. 17-37; R. Levy, "The Account of the Isma'ili Doctrines in the Jami' al-Tawarikh of Rashid al-Din Fadlullah", a.e. (1930), s. 509-536; N. Poppe, "On some Geographic Names in the Jami' al-Tawarikh", *HJAS*, XIX (1956), s. 33-41; K. Jahn, "Cihan Tarihçisi Olarak Raşîdüddin", *İTED*, III/3-4 (1959-60), s. 227-236; Minüçîhr Murtazavî, "Câmi u't-tevârîh ve Mü'ellif-i Vakî'î-yi ân", *Neşriye-yi Dânişkede-i Edebiyyât*, Tebrîz 1340, 13. yıl bahar sayısı, s. 31-92, 311-349, 516-526; Müctebâ Mînovî, "Câmi u't-tevârîh-i Reşîdüddin Fażlullâh-i Hemedânî Vezîr", *Mecelle-i Dânişkede-i Edebiyyât*, Tîrmah, Tahran 1349, s. 1-51; Meredith-Owens, "Some Remarks on the Miniatures in the Society's Jâmi al-Tawârikh", *JRAS* (1970), s. 195-199; J. A. Boyle, "The Significance of the Jami' al-Tawarikh as a Source of Mongol History", *Iran-Shinda*, II (1970), s. 1-8; a.m.f., "Rashid al-Din: The first World Historian", *IC*, XLIV/1 (1970), s. 9-17; K. A. Luter, "The Saljuqnamah and the Jami' al-Tawarikh", *Proceedings of the Colloquium on Rashid al-Din Fadlallah*, 1971, s. 26-35; Terry Allen, "Byzantine Sources for the Jami' al-Tawarikh of Rashid al-Din", *Ars Orientalis*, XV, Washington 1985, s. 121-133; Zeki Velidi Togan, "Reşîd-üd-din Tabîb", *IA*, IX, 709-710.

RAMAZAN ŞEŞEN

CÂMIU'İ-ULÛM

(جامع العلوم)

Fahreddin er-Râzî'nin
(ö. 606/1209)

Farsça ansiklopedik eseri.

Hadâ'îku'l-envâr fi hâkâ'iki'l-es-râr adıyla da tanınan ve müellifin yaşadığı dönemdeki ilimlerin tanımını, tasnifini ve bu ilimlerin konularıyla ilgili çeşitli bilgileri ihtiva eden eser (telifi 574/1178), Hârizmşahlar'dan Alâeddin Tekiş'e ithaf edilmiştir. Müellifin, kendi dönemine kadar bu alanda yazılmış olan Câbir b. Hayyân'ın *Kitâbü'l-Hudûd*, Hârizmî'nin *Me'âtîhu'l-ûlûm*, Fârâbî'nin *İhşâ'ü'l-ûlûm*, Resâ'ilü İhvanî's-Şafâ ve İbn Sînâ'nın *Risâle fi'l-hudûd* gibi temel eserleri gördüğü şüphesizdir. Fakat Râzî, sistematik bir ilimler tasnifi yapmak yerine sadece ilimlerin adlarını zikredip mahiyet ve muhtevalarını tanıtmakla yetinmiştir. Eserin bazı nüshalarında (meselâ bk. Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 3832) kırk ilmin adı yer almaktadır. Bazı kaynaklar, kitabın altmış ilim ihtiva ettiğini ve bu sebeple *Sittînî* adıyla anıldığını kaydediyorsa da (bk. Safâ, II, 1016) böyle bir nüshanın mevcudiyeti tesbit edilememiştir.

Câmi u'l-ûlûm'un 866'da (1461-62) Dımaşk'ta istinsah edilen ve 246 varak olan Süleymaniye nüshasında kırk ilim şöyle sıralanmaktadır: Kelâm, fıkıh usulü, cedel, hilâfiyat, ilmü'l-mezheb, ilmü'l-ferâiz, ilmü'l-vesâyâ, tefsir, delâilü'l-i-câz,

Câmi u'l-ûlûm'un ilk sayfası
(Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 3832)

kıraat, hadis, esâmi'r-ricâl, tarih, megâzî, nahiv, sarf, ilmü'l-iştikâk, ilmü'l-em-sâl, ilmü'l-kavâfi, ilmü'l-arûz, ilmü bedâ-yi'ş-şîr, ilmü'l-beyân, mantık, ilmü't-tabiiyyât, ilmü't-ta'bîr, ilmü'l-firâse, tıp, ilmü't-teşrîh, ilmü's-saydele, ilmü'l-havâs, ilmü'l-iksîr, ilmü'l-cevâhir, ilmü't-tilesmât, ilmü'l-filâha, ilmü kal'îl-âsar, ilmü'l-buzât, hendese, ilmü'l-baytara, ilmü'l-mesâha, ilmü cerri'-eskâl. Eserde bu ilimler dolayısıyla bazı tarihî bilgiler verilmekte ve kıssalar anlatılmaktadır. Fahreddin er-Râzî'nin bu tasnifi, aynı dönemde yaşayan Sekkâkî'nin *Miftâhu'l-ûlûm* adlı eserinden ayrı bir nitelik taşır.

Câmi u'l-ûlûm Bombay (1323) ve Tahran'da (1346 hş.) basılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Fahreddin er-Râzî, *Câmi u'l-ûlûm*, Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 3832; Cüveynî, *Târîh-i Cihângüşâ*, II, 1-2, not 1; *Keşfü'z-zunûn*, I, 565; Brockelmann, *GAL*, I, 669; *Suppl.*, I, 924; F. Rosenthal, *A History of Muslim Historiography*, Leiden 1968, s. 37-38, 540-541; Safâ, *Edebiyyât*, II, 1016-1017; a.m.f., *Gencine-i Sûhan*, III, 173-176.

RIZA KURTULUŞ

CÂMIU'İ-USÛL

(جامع الاصول)

Ahmed Ziyâeddin Gümüşhânevi'nin
(ö. 1893) tarikatların usul ve âdâbı ile tasavvuf terimlerini ihtiva eden eseri.

Nakşibendiyye-Hâlidîyye tarikatının İstanbul'da XIX. yüzyılın sonlarındaki en önemli siması olan Şeyh Ahmed Ziyâeddin tasavvufun usul ve âdâbının kaybolmaya yüz tuttuğunu, bunu önlemek amacıyla tarikatların özellikleri, velilerin nitelikleri ve tasavvuf terimlerini ihtiva eden bu eseri kaleme aldığını söyler. Arapça olan eserin unvan sayfasında tam adı *Câmi u'l-üşûl fi'l-evliyâ' ve envâ'ihim ve evşâfihim ve usûli külli tarikîn ve mühimmâti'l-mürîdi ve şürûti's-şeyhi ve kelimâti's-şüfiyye ve işlâhîhim ve envâ'i't-tasavvuf ve elfi makâmât* şeklinde kaydedilmiştir. Müellif eserin baş tarafında Nakşibendiyye, Kâdiriyye, Şâzeliyye, Rifâiyye, Desûkiyye, Bedeviyye, Ekberîyye, Mevlevîyye, Sühreverdiyye, Halvetiyye, Celvetiyye, Bektaşîlik, Gazzâliyye ve Rûmiyye tarikatlarını temel eserleriyle birlikte kaydettikten sonra ayrıca yirmi dört tarikatın daha adını zikreder; ardından da